

Новак І.М.

*старший науковий співробітник, к. е. н.,
провідний науковий співробітник*

*відділу соціального капіталу
Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи НАН України*

ЯКІСТЬ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ: РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ І СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Якість трудового життя визначається через комплекс показників, що характеризують задоволення людини рівнем реалізації потреб і здібностей у праці та співвідносяться з прийнятими соціальними стандартами і соціальними гарантіями. Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», базовим державним соціальним стандартом є встановлений законом прожитковий мінімум (далі — ПМ), на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, соціального захисту, охорони здоров'я та освіти тощо.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про прожитковий мінімум», ПМ застосовується для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати (далі — МЗП), що є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці. Відповідно до част. 2 ст. 9 цього Закону, МЗП встановлюється у розмірі не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (далі — ПМП).

Водночас, всупереч затвердженому на законодавчому рівні застосуванню нормативного методу, відповідно до якого для розрахунку ПМ використовуються норми споживання та ціни для кожного продукту, товару і послуги, визначені відповідними наборами, в Україні використовується т.зв. ресурсний метод, що передбачає залежність розміру базового соціального стандарту від динаміки економічних показників і, передусім, фінансових можливостей бюджету.

Використання ресурсного методу має наслідком паралельне існування в Україні двох різних за розмірами ПМ — встановле-

ного у законі про Державний бюджет України на відповідний рік та фактичного ПМ, який щомісяця розраховується Мінсоцполітики сім'ї та єдності України (далі — Мінсоцполітики України), із застосуванням нормативного методу, відповідно до ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум»¹. Упродовж тривалого часу існує істотна різниця між розмірами зазначених показників не на користь офіційно затвердженого ПМ. В останні роки мають місце високі темпи збільшення розриву між розмірами фактичного ПМ і законодавчо встановленого ПМ.

Законодавчо встановлений розмір ПМ не відповідає нормам законів України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» та «Про прожитковий мінімум», конвенції МОП N 117 (1962 р.) про основні цілі та норми соціальної політики (ратифікована Україною 16.09.2015, набрала чинності 10.12.2016) (п. 2 ст. 5). Станом на початок 2025 р. розмір встановленого законом ПМП складав лише 28,9 % від фактичної величини ПМП (з урахуванням податків), що об'єктивно унеможливує задоволення основних фізіологічних і соціальних потреб людини.

Відповідно до законодавства та міжнародних зобов'язань України, розмір МЗП має визначатися з урахуванням фактичного розміру ПМП, витрат на освіту, охорону здоров'я, придбання житла (відповідно до ст. 47, 49, 53 Конституції України, Конвенції МОП № 117 (1962 р.) про основні цілі та норми соціальної політики, Директиви (ЄС) 2022/2041 про адекватну мінімальну заробітну плату в Європейському Союзі, Закону України «Про прожитковий мінімум»), сімейної складової (відповідно до ст. 48 Конституції України, ст. 4 Європейської соціальної хартії (переглянутої), Конвенції МОП № 131 (1972 р.) про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються (ратифікована Україною 19.10.2005) та рівня інфляції. Однак станом на початок 2025 р. розмір МЗП складав 76,4 % фактичного розміру ПМП (з урахуванням податків) (рис. 1), а в цінах травня 2025 р. — лише 71 %.

Директива (ЄС) 2022/2041 про адекватну МЗП в Європейському Союзі:

– визначає, що встановлення адекватної МЗП є необхідною умовою для досягнення справедливого, інклюзивного та сталого зростання, сприяє зменшенню бідності, скороченню нерівності,

---

¹ З лютого 2022 р. Мінсоцполітики України припинив оприлюднювати на офіційному веб-сайті дані щодо фактичного розміру ПМ.

підтримці внутрішнього попиту та купівельної спроможності, обмежує падіння доходу під час економічного спаду тощо;

– пропонує використовувати індикатори для забезпечення адекватності встановленої законом МЗП, наприклад, 60 % від медіанної валової заробітної плати та 50 % середньої валової заробітної плати — показники, які зазвичай використовуються на міжнародному рівні.

З урахуванням перспектив європейської інтеграції України, норми Директиви (ЄС) 2022/2041 мають враховуватися при встановленні національної МЗП. Однак, станом на I квартал 2025 р. співвідношення МЗП та середньомісячної заробітної плати складало лише 34,1 %.

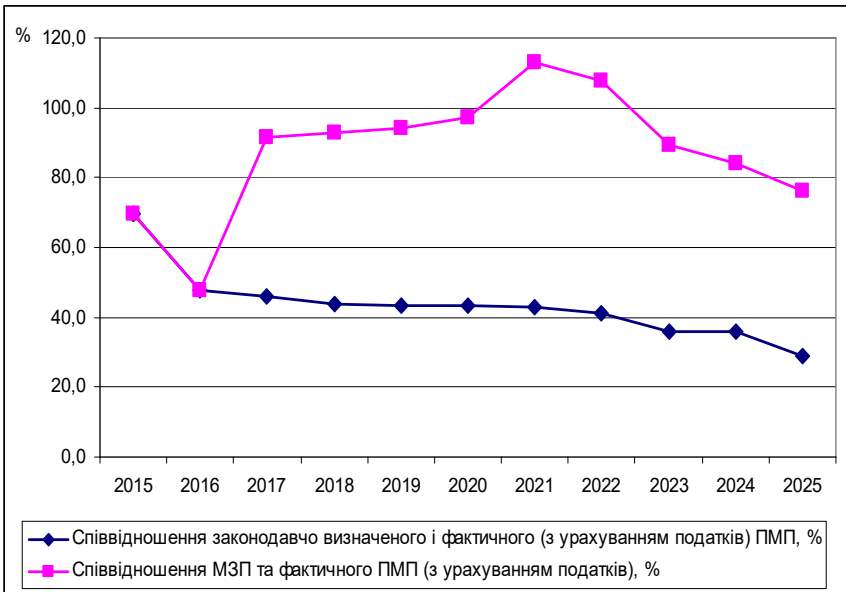

Рис. 1. Співвідношення законодавчо визначеного і фактичного ПМП (з урахуванням податків) та МЗП, 2015—2025 рр., Україна, %.

Джерела: побудовано автором за: [1;2].

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Відповідно до ст.6 Закону України «Про оплату праці», схема посадових окладів (тарифних ставок) працівників установ, закла-

дів та організацій, що фінансуються з бюджету, формується на основі мінімального посадового окладу (тарифної ставки), який встановлюється Кабінетом Міністрів України у розмірі, не меншому ПМП на 1 січня календарного року. Внаслідок невідповідності законодавчо встановленого і фактичного розмірів ПМП, збільшується розрив між розміром мінімального посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду Єдиної тарифної сітки (далі — ЄТС) та розміром фактичного ПМП (з урахуванням податків), що в останні 10 років збільшився з 901 грн. до 7280 грн. (рис. 2).

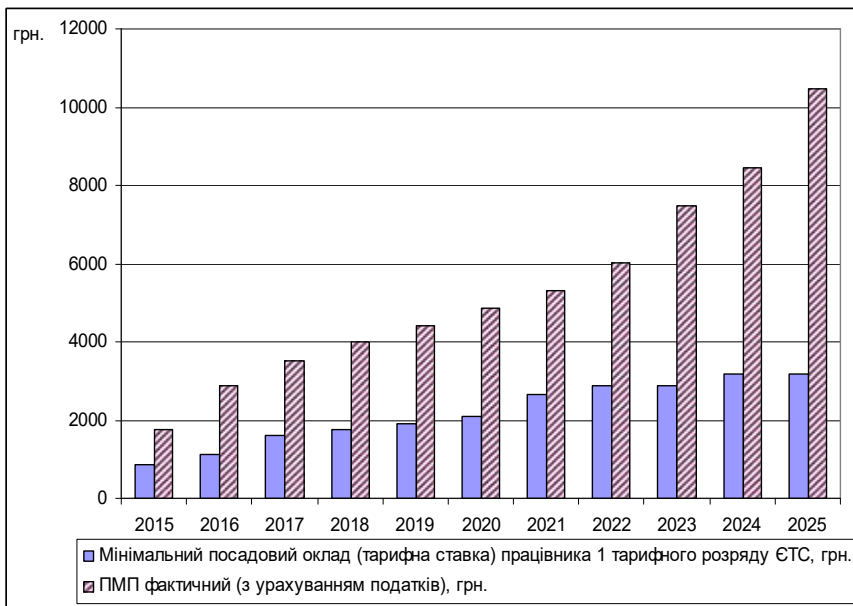

Рис. 2. Співвідношення мінімального посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду ЄТС і фактичного ПМП (з урахуванням податків), 2015-2025 рр, Україна, станом на 1 січня.

Джерела: побудовано автором за: [1; 2].

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Також відбувається зниження співвідношення розміру мінімального посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тариф-

ного розряду ЄТС та МЗП — з 70,0 % на початку 2015 р. до 39,9 % станом на 1 січня 2025 р. Внаслідок цього мають місце низький рівень заробітної плати працівників т.зв. бюджетної сфери і поглиблення «зрівнялівки» в оплаті кваліфікованої та некваліфікованої праці, оскільки з 01.04.2024 працівникам 1–14 (з 25) тарифних розрядів ЄТС здійснюється доплата до розміру МЗП, встановленої законом.

Таким чином, існування невідповідного законодавству заниженого рівня державних соціальних стандартів і соціальних гарантій, таких, як ПМП, МЗП і мінімальний розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду ЄТС негативно впливає на якість трудового життя в Україні, перешкоджає реалізації конституційного права громадян на достатній життєвий рівень, має наслідком зростання бідності працездатного населення, виступає демотиватором легальної зайнятості.

Стратегічний курс України на європейську інтеграцію зумовлює необхідність реформування інституту ПМ для забезпечення виконання ним функцій базового соціального стандарту. Для цього потрібно внести зміни до ст. 4 Закону України «Про прожитковий мінімум» щодо затвердження ПМ на рівні фактичного розміру. Слід встановити МЗП на рівні не нижче 50 % від прогнозованої середньомісячної заробітної плати і фактичного розміру ПМП з урахуванням прогнозного індексу споживчих цін, опрацювати питання заміни ПМП на МЗП для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників з урахуванням провідних міжнародних практик, забезпечити підготовку відповідного проекту законодавчого акта і внесення його на розгляд Верховної Ради України. Реалізація зазначених пропозицій наблизить Україну до європейських підходів щодо визначення МЗП, зокрема виконання Директиви (ЄС) 2022/2041 про адекватну мінімальну заробітну плату в Європейському Союзі, сприятиме розвитку соціального діалогу, підтримці купівельної спроможності населення, створенню умов для гідної праці, легалізації зайнятості та повернення в Україну втікачів від війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Прожитковий мінімум в Україні 2025. *Мінфін*. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>.
2. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму. *Мінсополітики України*. <https://www.msp.gov.ua/>.